

PAVEL HOBZA: Milétská filosofie jako aristotelská konstrukce
Praha: Pavel Mervart 2018, 432 s.

V poslednom desaťročí vyšlo v Čechách na tému milétskej filozofie viacero obsah-lych a veľmi dobre spracovaných kníh. Spomeňme napríklad *Mezi mořem a nebem: Odkaz iónské archaické vnímavosti* od Zdeňka Kratochvíla (2011) či tri knihy Radima Kočandrleho *Fysis iónských myslitelů: Rozprava nad peripatetickou dezinterpretací* (2008), *Anaximandros z Milétu* (2010) a *Anaximénés z Milétu* (2014). Na prvý pohľad by sa teda mohlo zdať, že téma milétskej filozofie je dostatočne vyčerpaná a ďalšia publikácia k nej už nemôže zásadnejšie prispieť.

Toto zdanie sa však rýchlo rozplynie pri čítaní monografie Pavla Hobzu,¹ ktorý sa Miléťanov zhostil veľmi zaujímavým spôsobom – preskúmaním kontextu a metodológie, na základe ktorých k nim pristupovali Aristoteles a Theofrastos. Práve oni tvoria dva hlavné zdroje referátov a predpokladaných citácií zlomkov milétskych bádateľov. Ďalším zdrojom sú doxografovia, ktorí však takmer výlučne čerpali z ich spisov – či už dnes zachovaných, alebo nezachovaných. Hobza odhaľuje svoj metodologický prístup hneď v úvode (Hobza 2018, 19). Píše, že pri rekonštrukcii myslenia milétskych „filozofov“ je nutné najprv porozumieť rôznym interpretačným rovinám a kontextom, v ktorých sa informácie o nich uchovali, a až potom sa pokúsiť o celkovú rekonštrukciu, ktorá – vzhľadom na nedostatok ďalších informácií – bude vždy len skusným a približným náčrtom či modelom ich myslenia. Táto veľmi vhodne zvolená metodológia umožňuje Hobzovi, aby napokon dospel k netriviálnej a originálnej interpretácii Miléťanov.

Okrem ôsmich hlavných kapitol v knihe nájdeme predslov, úvod, záver, anglické resumé, ďalej zoznamy skratiek, literatúry a použitých úryvkov, ako aj menný a vecný register. Prvá kapitola s názvom *Specifika interpretace* sa venuje dvom hlavným témam. Textovej evidencii Miléťanov v známej Dielsovej edícii a predbežnému náčrtu Aristotelovho vplyvu, ktorý – vzhľadom na Miléťanov a ďalších predsokratovcov – vytýčil interpretačnú paradigmu, ktorá sa stala záväzná pre drvivú väčšinu nasledujúcich autorov referujúcich o prvých filozofoch. Hobza tu tiež konštatuje, že Aristotela zaujímali jeho predchodcovia len z hľadiska toho, ako sa im podarilo nájsť pravdu, teda ako súviselo ich myslenie s jeho systematickým filozofickým úsilím porozumieť

¹ Hobza pri jej koncipovaní nadviazal na viacero svojich starších článkov, ktoré však výrazne prepracoval a prehodnotil (Hobza 2004; 2009; 2011; 2015).

svetu. Naše dnešné historicko-hermeneutické úsilie zasadiť každého mysliteľa do konkrétneho historického kontextu a vysvetľovať ho v rámci neho bolo Aristotelovým intenciam absolútne vzdialené (to platí aj pre Platóna a ďalších antických autorov).

Druhá a tretia kapitola sú venované pojmu *arché*. Najprv autor rozlíši dva aspekty – pôvodnejší geneticko-kozmozologický aspekt a neskorší aristotelovský ontologický aspekt. Ďalej sa stručne venuje dejinám pojmu *arché*, pričom centrum svojho skúmania presúva na úlohu, ktorú *arché* zohráva vo význame princípu v Aristotelovom axiomaticko-deduktívnom založení vedenia, aby tak odlišil ontologický a logický aspekt Aristotelovho používania pojmu *arché*. Späťne potom Hobza rekonštruje predchádzajúce filozofické uchopenie tohto pojmu, a to aj v súvislosti s Platónom a matematikou, aj v súvislosti s jeho predplatónskym použitím, najmä v *Hippokratovskom korpuse*. Kapitulu uzatvára porovnaním hovorového verzus terminologického použitia slova *arché*.

Štvrtá kapitola sa venuje chápaniu pojmov príčiny (*aitia*) a prirodzenosti (*fysis*) u Homéra, v hippokratovských spisoch, v Platónovej a Aristotelovej interpretácii predsokratovského skúmania prírody, ako aj otázke, nakoľko je možné hovoriť o *fysis* a *aitia* už u Milét'ánov. Analýza predplatónskeho myslenia ukazuje, že prvú prepracovanú koncepciu príčinnosti ponúkajú až hippokratovské spisy. Hobza tu hovorí o hippokratovskej revolúcii, ktorá síce bola pripravená predsokratikmi, ale až hippokratovci podľa neho učinili z *fysis* explicitný predmet skúmania, a to takého, ktoré umožňuje skúmať a identifikovať jednotlivé prirodzené a ne-božské príčiny.

Piatu kapitulu autor venuje Aristotelovej filozoficko-vedeckej metóde. Svoju analýzu začína známou pasážou z *Fyziky*, ktorá sa týka „toho, čo je známejšie pre nás“ ako metodologického východiska skúmania. Z Hobzovej analýzy vyplýva, že „to, čo je známejšie pre nás“ nemôže byť sám vnem, ktorý je nutne subjektívny, a teda neprístupný skúmaniu. „To, čo je známejšie pre nás“, musí mať jazykový, alebo aspoň intersubjektívny charakter, musí teda ísť o niečo ako myšlienku, domnienku či názor, ktorý možno zdieľať s ostatnými (Hobza 2018, 169 – 170), a s ktorým sa dá následne metodologicky pracovať. Ďalej autor analyzuje dva Aristotelove základné metodologické prístupy – analyticko-deduktívny (ktorý neslúži na získavanie nových poznatkov) a dialektický (ktorý má heuristický charakter). Pre skúmanie Aristotelovej práce s predchodcami je dôležitý práve druhý prístup, a to preto, že im pripisované „uznávané názory“ (*endoxa*) sú východiskom a prvou fázou heuristického dialektického skúmania.

Šiesta kapitola je venovaná spôsobu, akým Aristoteles pracuje s *endoxa* svojich predchodcov. Hobza ukazuje Aristotelovu numerickú katalogizáciu predchodcov – ich rozdelenie podľa počtu princípov, ktoré mali uznávať, a za Aristotelovu kľúčovú inováciu pokladá jeho postulovanie kategórie „materiálnych monistov“ (ku ktorým mali patriť práve Milét'ania). V závere kapitoly presvedčivo ukazuje, že Aristotelove referáty o *endoxa* predchodcov nepredstavujú historicky verné či autentické správy o ich myslení, ale

správy, ktoré sú vždy istým spôsobom svojvoľne či účelovo skreslené. O svojvôli a účelovosti sa však v skutočnosti dá hovoriť len z nášho historicko-hermeneutického hľadiska. Aristotelovi jeho predchodcovia „služili pouze jako důležitý a takřka nevyčerpatelný zdroj uznávaných názorů potřebných pro jeho vlastní filosofické či vědecké zkoumání“ (Hobza 2018, 243). Inak povedané, Aristotelovi nešlo o historickú vernosť, ale o vlastné systematické poznanie sveta, ktorému z metodologických dôvodov podriadil prístup k svojim predchodcom.

Relatívne krátka siedma kapitola je venovaná doxografickej tradícii zachovávajúcej názory predsokratovcov. Autor v nej dokazuje, že naše hlavné doxografické zdroje v prípade Milét'anov (Simplikios, Hippolytos, Pseudo-Plútarchos) sú plne závislé od pôvodných spisov Aristotela a Theofrasta, a teda aj plne poznačené peripatetickou optikou.

Celé Hobzovo skúmanie vyústi v ôsmej kapitole do pokusu o rekonštrukciu myslenia milétskych mysliteľ'ov, očisteného od peripatetickej optiky. Kľúčovou pre takúto rekonštrukciu je skutočnosť, že od najstarších Milét'anov sa nám zachovalo len minimum zlomkov typu B (teda zlomkov, ktoré sú považované za priame citácie), pričom aj tieto sú veľmi pravdepodobne skôr parafrázami ako priamymi citátmi. Prakticky všetky dochované komentáre a „citáty“ Milét'anov sú tak – z dôvodov, ktoré Hobza analyzuje v predošlých kapitolách – presiaknuté peripatetickou terminológiou a interpretačnou optikou. Ak ich od nej očistíme, ostane nám len veľmi minimalistický a nejasný obraz myslenia „prvých filozofov“. Takúto minimalistickú (a z historicko-hermeneutického hľadiska adekvátnu) interpretáciu, podporenú Hobzovým detailným filologickým a filozofickým rozborom zachovaných zlomkov, prinášajú ôsma kapitola a záver knihy.

Thalés sa v takejto interpretácii neukazuje ako prvý teoretik, ale ako muž praktickej múdrosti, ktorý azda mohol byť autorom nejakej veršovanej praktickej príručky pre námornú navigáciu podľa hviezd a možno sa mohol vo všeobecnosti vyjadriť aj k niektorým kozmologickým témam, ktoré akýmsi spôsobom súviseli s vodou či morom. Jasnejší kozmologický a kozmogonický záujem sa dá vystopovať až u Anaximandra a Anaximena. Hoci ich názory stále vynikali značnou vizuálnou názornosťou (a dosť pravdepodobne koncipovali svoje texty vo verši), obaja sa už možno usilovali vytvoriť aj akýsi model sveta, ktorý umožňoval vysvetliť všetky javy prirodzeným, takmer naturalistickým spôsobom (teda bez predpokladu zásahov individuálnych bohov). Na druhej strane, podľa Hobzu ich myslenie nenesie žiadne stopy neskoršej filozofickej či ontologickej snahy redukovať mnohosť sveta na nejaký základný princíp, ani snahy hľadať jednotu v mnohosti. Hojné používanie rôznych prirovnaní a analógií naznačuje, že skôr mohli premýšľať v duchu vtedajšej lyriky a je možné, že celkový charakter ich myslenia mal oveľa bližšie k Hérakleitovmu archaickému mysleniu ako k nejakému úzko zameranému filozofickému či vedeckému traktátu (Hobza 2018, 394 – 395).

Na záver recenzie predostriem jednu obširnejšiu kritickú poznámku, ktorá sa týka kapitoly IV.1.1 s názvom Aitios a homérske pojetí príčinnosti. Myslím si, že autor v tomto prípade nadhodnocuje význam božského zásahu / príčiny, keď kapitolu uzatvára konštatovaním, že u Homéra treba vysvetliť vždy to, čo vykazuje nejakú abnormalitu, a že takéto vysvetlenie sa väčšinou nachádza v božskom zásahu (Hobza 2018, 84 – 85). Agamemnón v Hobzom citovanej ukážke (*Il.* 19, 86 – 89) síce uvádza za príčinu svojho nerozvážneho činu Dia, zlý osud a Eris, ale nájdeme aj príklady, kde sa ako príčina abnormálneho správania ukazuje „charakter“ hrdinu (typicky konštituovaný homérovskými psycho-fyzickými orgánmi),² napríklad pri Apollónovom vysvetlení Achillovho bezprecedentného činu mrzačenia Hektorovej mŕtvolky (*Il.* 24, 40 – 45). Navyše, nevysvetľuje sa vždy len „abnormalita“. Príkladom môže byť Nestor nabádajúci Agamemnona, aby zoradil vojsko a dal sa do boja, ktorý preverí ich schopnosti: „Spoznáš (γνώσῃ), či Ílion dobyť ti prekáža božská snáď vôľa alebo zbabelosť chlapov a neznalosť vedenia vojny“ (*Il.* 2, 367 – 368).³ Pravdaže, v tomto prípade ide o príčinu v bežnom, širšom chápaní, zaujímavé však je, že božský a ľudský faktor sú tu kladené ako rovnocenné možnosti. Typickou a často citovanou ukážkou posunu od božskej k ľudskej „príčine“ sú dve pasáže o zle, ktoré sa deje ľudom. V *Íliade* sa hovorí o dvoch džbánoch – jednom s dobrými, druhom so zlými darmi, z ktorých bohovia striedavo nadeľujú smrteľníkom (*Il.* 24, 527 – 533). V *Odyssei* sa však proti takejto predstave ohradí sám Zeus, keď hovorí pred zhromaždením bohov: „Beda, ach, ako len smrteľní ľudia vinia nás bohov (θεοὺς βροτοὶ αἰτιόωνται)! Vraviam, že všetko zlo pochádza z nás, a zatiaľ si sami hlúposťou zaviniu strasti aj napriek osudu svojmu“ (*Od.* 1, 32 – 34). Ďalší posun vo „vyvinení“ bohov z ľudských zlyhaní by sa dal sledovať u Hésioda, najmä v *Prácach a dňoch* pri jeho úvahách o spravodlivosti. Tento proces nakoniec v archaickom období vyvrcholí u Solóna, ktorý v zlomku 4 presunie zodpovednosť – a teda aj príčinu zlého stavu obce – kompletne z bohov na občanov. Solón tak zavádza celkom nový výkladový rámec pre stav obce, ktorý dokonca formuluje ako akúsi sociologickú či politologickú „proto-teóriu“ v podobe pojmov *disnomiē* – *eunomiē* a dôsledkov, ktoré z nich vyplývajú.⁴ Navyše, v zlomku 9 Solón priamo hovorí o „meteorologických“ javoch – snehu, krúpoch, blesku, hrome, pričom neodvratný príchod snehovej búrky mu slúži ako analógia nástupu tyrana. Práve takéto analógie vykazujú podobnosť s možnou dikciou Anaximandrových a Anaximenových spisov (či skôr náučných básní, ako vcelku presvedčivo predpokladá Hobza). V závere knihy na podobnosť Miléťanov s autormi dobovej lyriky Hobza poukáže (2018, 395), je však škoda, že ich viac nevyužil aj v ôsmej kapitole pri interpretácii Anaximandra.

² K Homérskej psychológii pozri napr. (Boháček 2013; Bartoš 2003; Porubjak 2009).

³ Homéra citujem v preklade M. Okála. Homéros: *Ílias*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1962. Homéros: *Odysseia*. Bratislava: Slovenský spisovateľ, 1966.

⁴ Pozri napr. Blaise (2006).

Táto moja poznámka však nijako neznižuje prínos Hobzovej knihy. Jeho rekonštrukcia Aristotelovej konštrukcie milétskej filozofie je cenná v oboch jej aspektoch, či už rozborom Aristotelovej filozoficko-vedeckej metódy, najmä jeho dialektiky a práce s *endoxa*, alebo pokusom o historicko-hermeneuticky adekvátnu interpretáciu Miléťanov. Tento druhý aspekt je zároveň výbornou polemikou s tými autormi, ktorí sa usilujú z Thalésa, Anaximandra a Anaximena spraviť prvých „prírodovedcov“ takmer moderného strihu, a ktorí naivne predpokladajú, že svoje *Peri fyseós* napísali prozaickým štýlom formou prvých filozofických rozpráv.

Matúš Porubjak

Literatúra

- BARTOŠ, H. (2003): Studie k homérskému pojetí lidské psychiky a tělesnosti. *E-LOGOS*, 10 (1), 1 – 24.
- BLAISE, F. (2006): Poetics and politics: tradition re-worked in Solon's 'Eunomia' (Poem 4). In: Blok, J. H. – Lardinois, A. P. M. H. (eds.): *Solon of Athens*. Brill, 114 – 133.
- BOHÁČEK, K. (2013): Vnější a vnitřní hrdina: individualita u Homéra. *KUDĚJ*, 14 (2), 5 – 24.
- HOBZA, P. (2004): Střední prvek a Aristotelova katalogizace předchůdců. *Reflexe* 27, 51 – 74.
- HOBZA, P. (2009): Fysis u předsókratiků. *Aither*, (1), 9 – 22.
- HOBZA, P. (2011): Aristotelova numerická kategorizace předchůdců: Zdroje a důsledky. *Aither*, (5), 63 – 95.
- HOBZA, P. (2015): Je skutečně zjevné, že Aristotelovi předchůdci hovořili o příčinách? (*Met.* 983b3). *Aither*, (13), 46 – 55.
- HOBZA, P. (2018): *Milétská filosofie jako aristotelská konstrukce*. Praha: Pavel Mervart.
- KOČANDRLE, R. (2008): *Fysis iónských myslitelů: rozprava nad peripatetickou dezinterpretací*. Praha: Pavel Mervart.
- KOČANDRLE, R. (2010): *Anaximandros z Milétu*. Praha: Pavel Mervart.
- KOČANDRLE, R. (2014): *Anaximénés z Milétu*. Praha: Pavel Mervart.
- KRATOCHVÍL, Z. (2011): *Mezi mořem a nebem: Odkaz iónské archaické vnímavosti*. Praha: Pavel Mervart.
- PORUBJAK, M. (2009): Achilleus verusus Agamemnón alebo počiatky politického myslenia v Homérovej Íliade. *Ostium* 5 (4).

Matúš Porubjak
Katedra filozofie a aplikovanej filozofie
Filozofická fakulta
Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave
Nám. J. Herdu 2
917 01 Trnava
Slovenská republika
e-mail: matus.porubjak@ucm.sk
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0002-6364-2903>